

Wstęp

Przedsiębiorstwa rodzinne od stuleci stanowią istotny element gospodarki. Samo pojęcie przedsiębiorstwa rodzinnego zaczęło się pojawiać w literaturze przedmiotu w latach trzydziestych ubiegłego stulecia, co było związane z rosnącym znaczeniem przedsiębiorstw o rozproszonej własności, funkcjonujących jako spółki publiczne, i ich wyodrębnianiem się z tradycyjnej gospodarki, w której przedsiębiorstwa znajdowały się pod kontrolą rodziny bądź wąskiej grupy osób. W wielu krajach przedsiębiorstwa rodzinne nadal są najliczniej występującą formą prowadzenia działalności gospodarczej. Szersze zainteresowanie nimi jako specyficzną kategorią ekonomiczną pojawiło się jednak stosunkowo niedawno, bo w latach sześćdziesiątych XX wieku. Podjęte wówczas – najpierw w Stanach Zjednoczonych, a następnie w innych krajach – badania naukowe tej formy prowadzenia działalności gospodarczej wskazały na jej duże znaczenie społeczne i gospodarcze, a jednocześnie na szereg specyficznych właściwości różniących ją od firm nierodzinnych. Wiele kwestii dotyczących przedsiębiorstw rodzinnych nie jest jednak jeszcze w pełni poznanych. W Polsce ciągłość funkcjonowania tych przedsiębiorstw została przerwana w wyniku wprowadzenia zmian systemowych po drugiej wojnie światowej. Większość z nich została administracyjnie wyeliminowana z rynku, a nieliczne, które przetrwały, nie miały możliwości rozwoju. Sytuacja ta uległa zmianie po podjęciu procesu transformacji gospodarczej w 1989 roku. Z jednej strony doszło do reaktywacji i ożywienia działalności firm rodzinnych, które przetrwały okres gospodarki nakazowo-rozdziałowej, a z drugiej w szybkim tempie zaczęły powstawać nowe podmioty prowadzone przez rodzinę.

Badania nad firmami rodzinnymi w Polsce znajdują się na wczesnym etapie rozwoju. Przeprowadzono dotychczas stosunkowo niewiele badań empirycznych

o charakterze kompleksowym. Dlatego też krajowa literatura przedmiotu jest stosunkowo nieliczna i dotyczy w większości zagadnień o charakterze cząstkowym.

Badania przedsiębiorczości rodzinnej w Polsce dotyczą początkowego etapu jej rozwoju i napotykają na problemy natury metodycznej. Zdecydowana większość tego typu firm prowadzi działalność w pierwszym, a stosunkowo rzadko w drugim pokoleniu. Tymczasem w zagranicznej literaturze przedmiotu za rodzinne uważa się często takie przedsiębiorstwa, które znajdują się we władaniu rodziny od co najmniej dwóch pokoleń. Sytuacja taka skłania do dużej ostrożności przy formułowaniu wniosków, zwłaszcza w ramach analiz porównawczych.

Wskazane problemy dotyczące uwarunkowań i stanu badań nad przedsiębiorczością rodzinną w Polsce sprawiły, że dla opracowania koncepcji, a w szczególności sformułowania celu, hipotez oraz zakresu przedmiotowego badań wykorzystano wiedzę Autorów wynikającą ze studiów literatury zagranicznej, głównie amerykańskiej, niemieckiej i austriackiej. Szczególne znaczenie miała współpraca naukowa w ramach międzynarodowego zespołu badawczego z partnerami austriackimi dysponującymi wieloletnim doświadczeniem w zakresie badań nad firmami rodzinnymi we własnym kraju. Prezentowane w niniejszej pracy badania realizowane były przez pracowników naukowych Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Uniwersytetu Johanna Keplera w Linzu w ramach projektu Narodowego Centrum Nauki (NCN 2012/07/B/HS4/00455) „Ład korporacyjny, struktura własnościowa i wyniki finansowe przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce i Austrii – analiza porównawcza”.

Głównym celem badań było określenie ilościowych i behawioralnych zależności zachodzących pomiędzy modelami władztwa a efektywnością ekonomiczną i finansową przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce. Dla lepszego uchwycenia specyfiki firm rodzinnych badaniami objęto także przedsiębiorstwa nierodzinne, co umożliwiło przeprowadzenie analiz porównawczych. Krótki okres funkcjonowania przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce skłonił do przeprowadzenia analiz porównawczych obejmujących także przedsiębiorstwa austriackie. Cel główny został rozwinięty w formie celów szczegółowych.

1) Dokonanie identyfikacji modeli ładu korporacyjnego w przedsiębiorstwach rodzinnych i określenie częstotliwości ich występowania.

2) Ustalenie zależności pomiędzy poszczególnymi modelami ładu korporacyjnego a przebiegiem realnych procesów w przedsiębiorstwach, począwszy od fazy inicjalnej, poprzez fazę wzrostu i dojrzałości, aż do zapewnienia sukcesji.

3) Przeprowadzenie analizy porównawczej struktury finansowania, zarządzania finansami i polityki dywidend oraz identyfikacja różnic i podobieństw w sferze finansów pomiędzy przedsiębiorstwami rodzinnymi i nierodzinnymi.

4) Dokonanie ilościowej i behawioralnej oceny siły zależności pomiędzy modelami ładu korporacyjnego a efektywnością przedsiębiorstw rodzinnych.

W badaniach przyjęto hipotezę, że model ładu korporacyjnego wywiera wymierny, deterministyczny wpływ na efektywność ekonomiczną i finansową przedsiębiorstw rodzinnych, prowadząc do osiągnięcia przez nie przewag konkurencyjnych w stosunku do przedsiębiorstw nierodzinnych. W szczególności przyjęty ład korporacyjny oddziałuje na przebieg procesu kreowania przedsiębiorstw rodzinnych, strategię ich rozwoju i strategię finansowe, źródła i formy finansowania zewnętrznego, zarządzanie przedsiębiorstwem, w tym zarządzanie sferą finansową i materialną, specyficzne rodzaje ryzyka działalności, innowacyjność przedsiębiorstw rodzinnych oraz ich cykl życia i problemy sukcesji.

Badania ilościowe zostały przeprowadzone w okresie od czerwca do września 2014 roku na dobranej losowo ogólnopolskiej próbie przedsiębiorstw rodzinnych i nierodzinnych. Dobór przedsiębiorstw do badania został przeprowadzony z zachowaniem struktury terytorialnej (województwa), wielkości (zatrudnienie powyżej 49 osób), sekcji PKD 2007. Z badania zostały wyłączone sekcje A (rolnictwo i leśnictwo), O (administracja publiczna i obrona narodowa), T (gospodarstwa domowe) i U (organizacje). Wybranie do badań przedsiębiorstw co najmniej średnich wynikało z przyjętego celu, jakim było ustalenie związku pomiędzy ładem korporacyjnym a efektywnością przedsiębiorstw. Struktury zarządcze związane z ładem korporacyjnym tworzone są w przedsiębiorstwach większych. Jako przedsiębiorstwa rodzinne zostały uwzględnione firmy zatrudniające co najmniej dwóch członków rodziny, z których co najmniej jeden posiada istotny wpływ na zarządzanie, rodzina zaś ma większościowe udziały w przedsiębiorstwie. W trakcie prac analitycznych przynależność do grupy firm rodzinnych została zweryfikowana za pomocą wskaźnika SFI. Zastosowano dwie metody badawcze: badania kwestionariuszowe wspomagane komputerowo (CATI) oraz indywidualne wywiady pogłębione (IDI). Kwestionariusz ankiety w badaniach ilościowych zawierał 67 pytań pogrupowanych w 12 działów obejmujących w szczególności: strukturę organizacyjną przedsiębiorstwa, cele i strategię działalności, politykę dywidend, wyniki finansowe, politykę inwestycyjną, zarządzanie finansami, współpracę z bankami, społeczną odpowiedzialność biznesu. Ankieterzy nawiązali łącznie 12 215 kontaktów z respondentami, którymi byli właściciele przedsiębiorstw bądź osoby z ich kierownictwa i służb finansowych, przy czym 5504 przedsiębiorstwa nie wyraziły zgody na udział w badaniach. Spośród tych, które początkowo zgodziły się wziąć udział w badaniu, 4235 wycofało się przed rozpoczęciem ankiety bądź w jej trakcie. Ostatecznie uzyskano 758 pełnych kwestionariuszy ankiet, w tym 396 z przedsiębiorstw rodzinnych. Taka proporcja firm rodzinnych i nierodzinnych w ramach próby

oznacza nadreprezentację tych pierwszych w stosunku do struktury występującej w polskiej gospodarce. Wynikało to z obranego punktu ciężkości prowadzonych analiz, który położono na zjawiska zachodzące w firmach rodzinnych, przedsiębiorstwa nierodzinne traktując jako element porównawczy względem zasadniczych badań.

Badania jakościowe opierały się na indywidualnych wywiadach pogłębionych przeprowadzonych w okresie od lipca do września 2015 roku z celowo dobraną grupą przedsiębiorstw rodzinnych. Objęto nimi 20 firm austriackich z obszaru Górnej Austrii oraz 20 polskich z ośmiu województw: dolnośląskiego, kujawsko-pomorskiego, mazowieckiego, podkarpackiego, podlaskiego, śląskiego, świętokrzyskiego i wielkopolskiego. Dobór przedsiębiorstw został dokonany z uwzględnieniem dywersyfikacji branżowej oraz wielkości obrotów (powyżej 3 mln euro). Kwestionariusz wywiadów indywidualnych obejmował cztery grupy zagadnień: wpływ rodziny na zarządzanie finansami przedsiębiorstwa, działalność menedżerów finansowych, współpracę przedsiębiorstwa z bankami oraz stosowanie zasad społecznej odpowiedzialności biznesu. Rozmowy zostały przeprowadzone z właścicielami bądź osobami odpowiedzialnymi za zarządzanie finansami przez wyspecjalizowane instytuty badawcze – polski i austriacki. Ich celem było uszczegółowienie i pogłębienie analizy procesów zachodzących we wskazanych obszarach badawczych.

Praca składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym przedstawiono istotę przedsiębiorstw rodzinnych, wskazując na dylematy związane z wyodrębnieniem tej kategorii jednostek gospodarczych. Następnie zaprezentowano gospodarcze znaczenie przedsiębiorstw rodzinnych w Austrii i w Polsce oraz dokonano charakterystyki badanej próby. Rozdział zamykają rozważania na temat celów i strategii działalności przedsiębiorstw rodzinnych oraz źródeł i sposobów ich finansowania.

W rozdziale drugim przedmiotem rozważań jest problematyka struktury kapitału i polityki dywidend. Pierwsza część rozważań przedstawia obydwie kwestie w ujęciu licznych teorii wyjaśniających te zjawiska oraz wyników badań innych autorów. Druga część rozdziału poświęcona jest analizie struktury kapitału i polityce dywidend opartej na wynikach badań empirycznych odnoszących się do polskich i austriackich przedsiębiorstw rodzinnych i nierodzinnych.

Rozdział trzeci poświęcono zarządzaniu finansami w przedsiębiorstwach rodzinnych i ich związkom z bankami. Przedmiotem szczegółowych analiz są trzy grupy problemów. Pierwsza obejmuje zagadnienia związane z finansowaniem działalności zagranicznej przedsiębiorstw. Druga dotyczy kwestii pomiaru wyników działalności przedsiębiorstw, zarządzania ryzykiem finansowym, roli doradców finansowych oraz zarządzania kapitałem obrotowym. Trzeci zakres pro-

blemów odnosi się do współpracy przedsiębiorstw z bankami, a w szczególności stosowania bankowości relacyjnej.

Rozdział czwarty przedstawia problematykę stosowania ładu korporacyjnego w firmach rodzinnych oraz jego wykorzystania do kontroli przebiegu procesów ekonomicznych i pozaekonomicznych. Omówiono w szczególności kwestie związane ze strukturami własnościowymi i zarządczymi oraz modelami ładu korporacyjnego. Przedmiotem analizy jest także wpływ ładu korporacyjnego na efekty ekonomiczne przedsiębiorstw oraz polityka społecznej odpowiedzialności biznesu.

Helmut Pernsteiner
Jerzy Węclawski